

УДК 37.013.42

Біличенко Г.В.

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

Анотація. В оглядовій статті досліджується проблема визначення сутності соціально-педагогічного супроводу освітнього процесу. Аналізуються такі види супроводу, як психологічний, педагогічний, соціальний, соціально-педагогічний. Соціально-педагогічний супровід розглядається за наступною логікою: супровід – психологічний супровід – педагогічний супровід – соціальний супровід – соціально-педагогічний супровід. Важливою умовою реалізації парадигми супроводу визначено психологізація освітнього простору, яка розуміється як співвідношення всіх без винятку психологічних впливів із закономірностями психічного розвитку особистості. Розкриті методологічні підстави процесу педагогічного супроводу розвитку особистості в освітньому просторі: особистісно-орієнтований підхід, антропологічна парадигма в психології і педагогії, парадигма розвивальної освіти, теорія педагогічної підтримки, проектний підхід в організації супроводу, компетентнісний підхід в освіті. Відмічено діалектична взаємодія поняття «соціально-педагогічний супровід» із соціальним вихованням і з соціальним навчанням. Проаналізовано функції соціально-педагогічного супроводу, принципи та його етапи.

Ключові слова: соціальний супровід, педагогічний супровід, соціально-педагогічний супровід, функції соціально-педагогічного супроводу, принципи соціально-педагогічного супроводу, етапи соціально-педагогічного супроводу.

Bilychenko Hanna

Donbass State Pedagogical University

ESSENCE OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Summary. In the official statistics, the problem of the daily value of the social and pedagogical supervisor is consecrated. Analyze as you see the supervisor, as a psychologist, teacher, teacher, student, teacher. Social and pedagogical support look for the offensive logic: support – psychologic support – pedagogical support – social support – social pedagogical support. An important condition for the implementation of the paradigm of accompaniment is the psychologization of the educational space, which is understood as the ratio of all, without exception, psychological influences with the patterns of mental development of the individual. The methodological bases of the process of pedagogical support of personality development in the educational space are revealed: the personality-oriented approach, the anthropological paradigm in psychology and pedagogy, the paradigm of developmental education, the theory of pedagogical support, the project approach in the organization of accompaniment, competence. The dialectical interaction of the concept of “social and pedagogical support” with social education and with social education was noted. The functions of social and pedagogical support are defined: diagnostic, analytical, prognostic, transformative. Special attention is paid to special functions: developmental, preventive, communicative, organizational, normative-legal, social-pedagogical. The basic principles of socio-pedagogical support of the educational process, which are related to the tasks of the study, are described: voluntariness, interaction, taking into account positive experience, kindness, compassion and understanding, trust and respect, partnership, cooperation and dialogue; unbiased attitude. The cyclical nature of the process of social and pedagogical support is indicated and its stages are distinguished: preparatory or problematic stage; planning or prospecting; active or practically effective; final or evaluative. The conclusions of the publication outline the prospects for further study of the problem under discussion.

Keywords: social support, pedagogical support, social-pedagogical support, functions of social-pedagogical support, principles of social-pedagogical support, stages of social-pedagogical support.

Постановка проблеми. У центрі сучасної освітньої системи – особистість дитини, забезпечення комфортних, безконфліктних умов розвитку та реалізації її природного потенціалу, орієнтація педагогів на індивідуальну неповторність і самобутність дитини, актуалізація суб'єкт-суб'єктної моделі педагогічної взаємодії, що визначає соціальну потребу суспільства в організації соціально-педагогічного супроводу розвитку особистості в освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Залежно від конкретних запитів, проблем, потреб, цілей і завдань, професійної спрямованості кадрів у наукових дослідженнях виділяються наступні види супроводу:

– психологічний, педагогічний, соціальний та медико-реабілітаційний (О. Глузман, Т. Подобедова, О. Чуєва, В. Щеклодкін);

– технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійно-адаптаційний (О. Безпалько);

– психологічний, педагогічний, моніторинговий, методичний, соціальний, мовленнєвий, комунікативний тощо (А. Богуш).

В силу неоднорідності і об'ємності поняття супровід, а часто й нечіткості предмета дослідження в ньому виділяються ознаки, що відносяться до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології.

Формулювання цілей статті. Мета статті – здійснити теоретичний аналіз сутності соціально-педагогічного супроводу освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-педагогічний супровід є однією з центральних наукових категорій нашого до-

слідження. Вихідною логічною конструкцією окресленої проблеми є: супровід – психологічний супровід – педагогічний супровід – соціальний супровід – соціально-педагогічний супровід. Звернемося до змістового аналізу кожного поняття окресленої конструкції.

У ракурсі досліджуваної проблеми розглянемо ті види супроводу (психологічний, педагогічний, соціальний, соціально-педагогічний), що дадуть можливість розкриття сутності соціально-педагогічної парадигми нашого дослідження.

Акцентуємо увагу на поглядах К. Крутії щодо умов реалізації парадигми супроводу на основі психологізації освітнього простору, яку ми розуміємо як співвідношення всіх без винятку психологічних впливів із закономірностями психічного розвитку особистості [6]. Важливо, що в контексті психологічного супроводу І. Бех називав центральним механізмом взаємодії «особистісне спілкування педагога з вихованцем», спрямоване на «зближення ціннісно-сміслових орієнтацій учасників діалогу» [2].

Логіка дослідження вимагає вивчення особливостей педагогічного супроводу. При цьому методологічними підставами педагогічного супроводу розвитку особистості в освітньому просторі є:

- особистісно-орієнтований підхід (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Є. Бондаревська, О. Дубасенюк, К. Роджерс, В. Сухомлинський, І. Якиманська та ін.);

- антропологічна парадигма в психології і педагогії (Б. Ананьєв, О. Больнов, М. Борисевський, Л. Виготський, О. Сухомлинська, К. Ушинський та ін.);

- парадигма розвивальної освіти (В. Давидов, О. Дусавицький, В. Лозова, Д. Ельконін та ін.);

- теорія педагогічної підтримки (А. Богуш, О. Газман, К. Крутії, Н. Михайлова, С. Юсфін та ін.);

- проектний підхід в організації супроводу (М. Бітянова, О. Безпалько, К. Бурмістрова, Л. Слободенюк та ін.);

- компетентнісний підхід в освіті (О. Глузман, І. Зимня, С. Маркова, О. Овчарук, Л. Хоружа та ін.).

Інтеграція різних підходів до проблеми надає можливість визначити педагогічний супровід як комплексну технологію підтримки та допомоги дитині, що забезпечує створення оптимальних умов збагачення соціально-особистісного розвитку дитини в період дитинства та представляє собою особливий вид організованої взаємодії супроводжувачого і супроводжуваного зі зміною ціннісно-сміслових орієнтації і установок дорослих [3].

Розглянемо визначення соціального супроводу, які можуть бути використані в контексті нашого дослідження. Загальновідомо, що зміст даної наукової категорії розглядається у двох основних напрямках: соціально-правовому (соціальний супровід як категорія соціальної політики) та соціально-педагогічному (соціальний супровід як категорія соціальної педагогіки) [7].

Соціальний супровід є досить новим поняттям у педагогічній науці, тому піддрунтям для його вивчення стали наукові дослідження відомих педагогів-класиків (П. Блонський, Я. Корчак, В. Су-

хомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та ін.). Сучасні вітчизняні учені визначають соціальний супровід як адекватну форму соціальної підтримки людини яка потрапила в складну життєву ситуацію на будь-якому етапі її життєдіяльності (О. Безпалько, І. Зверева, С. Калаур, А. Капська, З. Кияниця, В. Кузьмінський, Н. Олексюк, І. Пеша, Л. Пірог, Ж. Петрович, А. Пшенічкіна, І. Трубавіна, З. Фалинська та ін.).

Характеризуючи соціальний супровід як вид соціальної роботи, зазначимо, що суб'єктами соціального супроводу є спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, об'єктами – окрема особа або сім'я, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують соціальної підтримки. Мета соціального супроводу – поліпшення життєвої ситуації, мінімізація негативних наслідків і забезпечення виходу сім'ї або особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вони не в змозі подолати самотійно. Завдання – створення умов, за яких особа має змогу самотійно вирішувати власні життєві проблеми (соціальна підтримка особи у вирішенні проблем, організація самопомоги, залучення та ефективне використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів особи) [8].

Отже, завершуючи аналіз змісту поняття «соціальний супровід», можемо стверджувати, що це вид соціальної підтримки, спрямований на забезпечення оптимальних умов для самотійного вирішення особою життєвих проблем.

У теорії сучасної соціальної педагогіки зміст поняття «соціально-педагогічний супровід» розглядається як:

- комплекс превентивних просвітницьких, діагностичних і корекційних заходів, що спрямовані на проектування і реалізацію умов, необхідних для успішної соціалізації супроводжуваного (А. Архипова);

- підтримку особистості, у якій виникли труднощі особистостного чи соціального плану (М. Лазарева);

- соціально-педагогічна підтримка з позиції соціального захисту дітей, які опинилися в складній життєвій ситуації (Н. Бочкор, З. Гаркавенко, Є. Дубровська, О. Залеська, О. Карагодіна, О. Клименко, В. Панок, Н. Соколова, М. Соляник, А. Шапошнікова та ін.);

- допомога, сприяння дитині в розвитку індивідуальності (С. Бадер, О. Єрьоменко, С. Коляденко, С. Курінна, В. Стрельцова, В. Тесленко, Н. Угляренко, С. Харченко, О. Шпак та ін.).

Важливо, що визначаючи поняття «соціально-педагогічний супровід» науковці відмічають діалектичну взаємодію його як із соціальним вихованням, так і з соціальним навчанням. Безсумнівно, якщо супровід є фактором виховання, то виховання є цільовою функцією соціально-педагогічного супроводу. На думку вчених, супровід є засобом соціального навчання проте соціальне навчання спирається на соціально-педагогічний супровід, що регулює соціальну практику дітей та молоді [7; 10].

У загальному розумінні соціально-педагогічний супровід – це: процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних педагогічних дій, які допомагають людині зрозуміти життєву ситуацію, забезпечують людині саморозвиток

на основі рефлексії того, що відбувається; найважливіший компонент соціально-педагогічної діяльності, суть якого в посиленні позитивних і в нейтралізації негативних тенденцій у розвитку людини [9].

Слід зазначити, що значення навантаження поняття «соціально-педагогічний супровід» цілком залежить від розуміння поняття «соціально-педагогічна діяльність» взагалі. Соціально-педагогічна діяльність, як зазначає І. Пеша, це фахова допомога людині в її адекватній соціалізації, створення ефективних умов входження особистості в соціум і соціальні відносини [8]. Зауважимо, що мета соціально-педагогічної діяльності реалізується через наступні завдання: формування соціальної компетентності (соціальне навчання); виховання комплексу якостей, необхідних для взаємодії навколишнім соціальним середовищем (соціальне виховання); сприяння в подоланні труднощів соціалізації, проблем, що виникають у відносинах з навколишнім соціальним середовищем (соціально-педагогічний супровід).

Найбільш широке коло функцій соціально-педагогічного супроводу висвітлено в дослідженнях С. Коляденко, яка зазначила, що вони відображають мету даного процесу і його специфіку, визначають зміст педагогічних дій. Цікавими для дослідження є виділені дві групи функцій соціально-педагогічного супроводу: цільові функції, що відображають зміст педагогічних завдань, які розв'язуються суб'єктами соціально-педагогічного супроводу та реалізують мету розвитку особистості та індивідуальності людини (розвиваюча, педагогічна підтримка, соціально-педагогічна допомога, фасилітація, корекційна); інструментальні функції, що відображають технологію соціально-педагогічного супроводу (діагностична, комунікативна, прогностична, організаторська) [5].

В контексті проблеми дослідження вважаємо логічним наступну диференціацію функцій соціально-педагогічного супроводу:

загальні:

- діагностична (вивчення та оцінювання особливостей діяльності супроводжуваного, з метою з'ясування особистісних, демографічних характеристик, впливу середовища, особливостей міжособистісних та внутрішньо групових відносин (у тому числі конфліктів), готовності до взаємодії із соціальним працівником, що завершується формулюванням проблеми, яка має бути розв'язана в процесі роботи з клієнтом);

- аналітична – дозволяє вивчити результати соціально-педагогічного супроводу, відкоригувати відхилення у вирішенні проблем, знайти інші можливі шляхи удосконалення соціально-педагогічних умов для саморозвитку супроводжуваного та його інтеграції у суспільство;

- прогностична (прогнозування на основі спостережень і досліджень динаміки розвитку негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на особистість чи групу; визначення мети і міри втручання соціально-педагогічного працівника; прогнозування, програмування й проектування процесів розв'язання проблем супроводжуваного);

- перетворююча (конструктивні зміни в соціумі та системі життєзабезпечення супроводжуваного);

спеціальні:

- розвиваюча (здійснення цілеспрямованого впливу на соціальний розвиток супроводжуваного, що сприяє появі новостворених в особистісних якостях людини і розкриття її потенціалу);

- превентивна (спрямування на утворення та функціонування правових, медичних, психологічних, соціально-педагогічних та інших механізмів попередження і подолання негативних соціальних явищ через організацію психологічної, соціально-педагогічної, медичної, правової та іншої допомоги);

- комунікативна (вербальна та невербальна, усна та письмова взаємодія суб'єкта та супроводжуваного);

- організаторська (організація нормативно-регулювання діяльності системи соціального забезпечення і до самоорганізації інституцій громадянського суспільства задля виконання соціально значущих завдань);

- нормативно-правова (забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав і законних інтересів супроводжуваного в рамках повноважень органів соціального захисту чи організацій недержавного сектору, представлення їхніх інтересів у різноманітних інстанціях);

- соціально-педагогічна (сприяння супроводжуваному в подоланні виникаючих труднощів (вирішення конфліктних ситуацій, виконання обов'язків, досягнення мети тощо)).

Теоретичний аналіз наукової літератури (М. Бітянова, В. Гейтенко, О. Єрьоменко, Є. Козирьова, М. Лазарева, В. Пристинський, М. Рожков, Н. Сидорина, Л. Слободенюк та ін.) дозволив виокремити принципи, що є ціннісними орієнтирами процесу соціально-педагогічного супроводу:

- принцип особистісного центрування супроводу;

- принцип персоніфікації супроводу;

- принцип конвенціональності супроводу;

- принцип оптимістичній стратегії супроводу;

- принцип соціального загартовування.

На підставі аналізу наукових праць виокремлено принципи соціально-педагогічного супроводу, що співвідносяться з завданнями нашого дослідження:

- добровільності – характеризується наявністю мотивації супроводжуваного до змін, розумінням і бажанням змінювати наявні складні життєві обставини (врахування права на вільний вибір власного шляху розвитку);

- взаємодії – визначається створенням умов для осмислення супроводжуваним своїх позицій у контексті процесу супроводу;

- врахування позитивного досвіду – виявляється в пошуку та виявленні переконань або життєвих обставин супроводжуваного (сильних сторін), які є відправним моментом налагодження взаємодії та продуктивного планування;

- доброзичливості, співчуття та розуміння, довіри та поваги – ґрунтується на розумінні того, що допомога не повинна принижувати честь і гідність супроводжуваного, його самооцінку та самоповагу;

- партнерства, співпраці та діалогу – передбачає взяття певних зобов'язань кожним із учасників супроводу;

– неупередженого ставлення – акцентує гуманне й уважне ставлення до супроводжуваного, прийняття його таким, яким він є, без осуду й оцінки [4; 5; 7; 10].

Погоджуючись із думкою науковців констатуємо, що процес соціально-педагогічного супроводу циклічний і включає в себе такі етапи:

1. Підготовчий (діагностика проблеми, формулювання мети та завдань, планування допомоги):

– проблематизації – суб'єктами соціально-педагогічного супроводу виявляється та актуалізується разом з супроводжуваним предмет соціально-педагогічного супроводу; визначаються причини виникнення труднощів, виокремлюються чинники, що зумовили їх появу; формулюється проблема;

2. Планувальний (створення та затвердження програми соціально-педагогічного супроводу):

– пошуково-варіативний – суб'єктами соціально-педагогічного супроводу здійснюється пошук варіантів вирішення проблеми, визначаються ступінь участі в процесі вирішення проблеми, умови та засоби соціально-педагогічного супроводу;

3. Діяльнісний (надання соціально-педагогічної допомоги):

– практично-дієвий – суб'єктами соціально-педагогічного супроводу здійснюються спільно з супроводжуваним сумісні реальні або віртуальні (у разі імітації ситуації) дії щодо вирішення проблеми останнього (психолого-педагогічне консультування: емоційно-вольова, інформаційна, інтелектуальна допомога тощо);

4. Заключний (підбиття підсумків, оцінка отриманих результатів):

– аналітичний – аналіз ступеня вирішення проблеми, обговорення ймовірних труднощів, що можуть виникнути у майбутньому та шляхи їх подолання; рекомендації щодо організації соціально-педагогічного супроводу та оцінка його ефективності [1; 3; 9].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз змісту наукових досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних учених показав усю складність і багатогранність поняття «соціально-педагогічний супровід», що яскраво виявляється в різноманітті його визначень, функцій, циклів та принципів. Відповідно логіці дослідження, перспективою подальшого вивчення проблеми є пошуки методів реалізації соціально-педагогічного супроводу як специфічного виду соціальної, з одного боку, та педагогічної, з іншого, діяльності.

Список літератури:

1. Бадер С. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодшого школяра: змістовний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2016. Вип. 1. С. 23–26.
2. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання. *Початкова школа.* 2004. № 3. С. 3–6.
3. Єрьоменко О.А. Сутність педагогічного супроводу освітнього процесу. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти.* 2012. № 36. С. 96–100.
4. Жданович Ю.М. Теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу дітей вимушених переселенців за місцем проживання. *«Мистецтво наукової думки»: науковий журнал.* 2018. Т. 1. С. 114–116.
5. Коляденко С.М. Семантичний та методологічний аналіз поняття «соціально-педагогічний супровід» *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: [збірник наукових праць].* 2013. С. 109–117.
6. Крутій К.Л. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. *Пріоритетні напрями роботи дошкільної освіти на 2008–2009 навч. р.: методичний аспект.* 2008. Вип. 7. С. 70–88.
7. Курінна С. Соціально-педагогічний супровід дитини-сироти у сучасному світі. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2015. С. 67–73.
8. Пеша І.В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2013. № 11(2). С. 193–199.
9. Сухова Е.И. Теоретические подходы к проблеме социально-педагогического сопровождения детей и подростков. *Вестник МГОУ.* 2001. № 1. С. 164–168.
10. Тадаева А. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі. *Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».* 2016. 23 с.

References:

1. Bader, S. (2016). Socio-pedagogical support of socialization of the younger school student: a meaningful aspect [Socio-pedagogical support for the socialization of the younger student: meaningful aspect]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work*, no. 1, pp. 23–26. (in Ukrainian)
2. Behh, I.D. (2004). Psykholohichnyi suprovod osobystisno zoriientovanoho vykhovannia [Psychological support of personally oriented education]. *Pochatkova shkola*, vol. 3, pp. 3–6. (in Ukrainian)
3. Ieromenko, O.A. (2012). Sutnist pedahohichnoho suprovodu osvitnoho protsesu [The essence of pedagogical support of the educational process]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, vol. 36, pp. 96–100. (in Ukrainian)
4. Zhdanovych, Yu.M. (2018). Teoretychni zasady sotsialno-pedahohichnoho suprovodu ditei vymushenykh pereselentsiv za mistsem prozhyvannia [Theoretical foundations of social and pedagogical support of displaced children at their place of residence]. *“Mystetstvo naukovoi dumky”: naukovyi zhurnal*. T. 1, pp. 114–116. (in Ukrainian)
5. Koliadenko, S.M. (2013). Semantychni ta metodolohichni analiz poniattia “sotsialno-pedahohichnyi suprovod” [Semantic and methodological analysis of the concept of “social and pedagogical support”]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Ser. 11. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika: [zbirnyk naukovykh prats]*, pp. 109–117. (in Ukrainian)
6. Krutii, K.L. (2008). Kontseptualni zasady psykholoho-pedahohichnoho suprovodu: pryntsyipy i tekhniky [Conceptual foundations of psychological and pedagogical support: principles and techniques]. *Priorytetni napriamy roboty doshkilnoi osvity na 2008–2009 navch. r.: metodychni aspekt*. Vyp. 7, pp. 70–88. (in Ukrainian)

7. Kurinna, S. (2015). Sotsialno-pedahohichniy suprovid dytyny-syroty u suchasnomu sviti. [Socio-pedagogical support for orphans in the modern world] *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*, pp. 67–73. (in Ukrainian)
8. Piesha, I.V. (2013). Sotsialnyi suprovid yak forma kompleksnoi sotsialnoi dopomohy [Social support as a form of comprehensive social assistance] *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, vol. 11(2), pp. 193–199. (in Ukrainian)
9. Sukhova, E.Y. (2001). Teoretycheskye podkhody k probleme sotsyalno- pedahohycheskoho soprovozhdennia detei y podrostkov [Theoretical approaches to the problem of social and pedagogical support of children and adolescents]. *Vestnyk MHOU*, vol. 1, pp. 164–168. (in Russian).
10. Tadaieva, A. (2016). Sotsialno-pedahohichniy suprovid sotsializatsii molodshykh shkolariv v suchasnomu informatsiinomu prostori [Socio-pedagogical support of socialization of younger students in the modern information space]. *Autoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.05. Derzhavnyi zaklad "Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka"*, p. 23. (in Ukrainian)